

Gemeentestichting en contextualisatie in Nederland

Martijn Vellekoop*

Summary

The Dutch society is changing fundamentally. The transition to postmodernism and the marginalization of the church mean that a new context is emerging. There is growing interest in church planting within this new context, also from some of the larger denominations in the Netherlands. Nevertheless there hasn't been done much factual research on church planting. The central question in this research is: "What is the nature and size of church planting in The Netherlands and what is the role of contextualization?" I have been looking for church plants from 1990 and onwards, and I have excluded church plants that originated out of conflicts, or mergers from my research. Migrant churches were also excluded. In the end I found 281 church plants, although the real numbers will be higher (estimated between 300 and 500). Approximately 60% of the church plants have an Evangelical or Pentecostal background. This research gives indications that contextualization is not a big issue for most church planters. Though reaching people with the Gospel is the most important motive for church planters, there are several indications that in practice it's quite hard to be missional. This supposed lack of a missional practice and attitude needs further research.

1. Inleiding en probleemstelling

Nederland is onderhevig aan een aantal fundamentele veranderingen. De overgang naar het postmodernisme en de marginalisatie van kerken en het christelijk geloof hebben grote invloed op hoe mensen omgaan met religie in het algemeen en het christelijk geloof in het bijzonder. Er ontstaat een nieuwe context in Nederland, waarbinnen kerken een andere rol hebben. Daarbij brengen kerken een stijl met zich mee die nauwelijks aansluit op hoe veel Nederlanders in het leven staan. Door de groeiende spanning tussen oude kerk-

* Martijn Vellekoop studeerde theologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en Toegepaste Communicatiewetenschap aan de Universiteit Twente. Hij werkt momenteel bij Youth for Christ en is betrokken bij een initiatief tot gemeentestichting in het Westland.

vormen en een nieuwe context is gemeentestichting voor steeds meer kerkgenootschappen en kerken een serieuze optie, mede omdat er binnen nieuwe initiatieven vaak meer ruimte is om met niet-traditionele vormen te werken. Illustratief hiervoor is het rapport *Mission Shaped Church*, dat een belangrijke impuls gaf aan het project *Fresh Expressions* van de Methodist Church en de Church of England. In het rapport is veel aandacht voor de veranderde context waarin we leven en wordt de weg gebaad om nieuwe geloofsgemeenschappen te starten en nieuwe kerkvormen te ontwikkelen. Dat heeft ertoe geleid dat binnen de Church of England in bijna 40% van de kerken nieuwe initiatieven zijn gestart, vooral gericht op mensen die normaal geen kerk bezoeken.

Mede geïnspireerd door het project *Fresh Expressions* geeft ook de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) de laatste jaren steeds meer aandacht aan gemeentestichting. De voormalig scriba van deze kerk, dr. Bas Plaisier, meldt bij een actueel boek over gemeentestichting: "Gemeentestichting wordt hét thema voor de komende decennia" (Noort, Paas, De Roest & Stoppels 2008). Ook de Verenigde Pinkster- en Evangeliegemeenten, de Baptistenunie, de Rafaël-gemeenten, de Christelijk Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt ontwikkelen beleid op dit terrein of zijn actief met gemeentestichting bezig. De aandacht voor gemeentestichting groeit, daarvan getuigen ook een aantal recent verschenen boeken en de groeiende aandacht van theologische opleidingen hiervoor.

Aandacht voor gemeentestichting is niet vanzelfsprekend. Protestanten en katholieken zijn tot enkele jaren geleden zeer terughoudend geweest met het stichten van nieuwe kerken in Nederland. Enerzijds omdat zij ervan uitgingen dat door de territoriale totaalverdeling gemeentestichting niet meer nodig was; iedere vierkante meter viel tenslotte al onder de verantwoordelijkheid van een kerkelijke gemeente. Anderzijds omdat gemeentestichting werd gezien als een methode die teveel gefocust was op zielenheil en mensen reduceert tot objecten van zending. Gemeentestichting was iets dat vanuit de klassieke kerken vooral op andere continenten plaatsvond. Vanuit evangelische hoek is er op het gebied van gemeentestichting in Nederland wel het nodige gebeurd in de afgelopen decennia. Dat begon tegen het einde van de achttiende eeuw, met de komst van Hernhutters naar IJsselstein, alwaar zij een gemeente stichtten. Tegen het einde van de negentiende eeuw zijn ondermeer de Unie van Baptistengemeenten en de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten ontstaan in Nederland. In de decennia daarna zijn er onder Angelsaksische invloed steeds meer evangelische gemeentes gesticht en ontstonden vele nieuwe kerken en denominaties. Inmiddels zijn er volgens de Wetenschappelijke Raad voor het

Regeringsbeleid (WRR) circa 1.000 evangelische en charismatische gemeentes binnen allerlei denominaties, met een ledental van totaal circa 150.000 (Van de Donk, Jonkers, Kronjee & Plum 2006, 107).

Ondanks de groeiende belangstelling voor gemeentestichting is er toch nauwelijks een overzicht of feitelijke informatie over de praktijk van gemeentestichting in Nederland. De mogelijkheden om te leren van opgedane ervaringen en de mogelijkheden om samen te werken zijn daardoor beperkt. Dat alleen al is een reden om de aard en omvang van gemeentestichting in Nederland te onderzoeken. Daarbij heeft dit onderzoek een specifiek aandachtspunt, namelijk contextualisatie. Nederland is onderhevig aan een aantal fundamentele veranderingen en kent een groeiende diversiteit. De uitdaging voor kerken is op deze veranderingen zo in te spelen, zodat ze toch aansluiting blijven vinden bij religieus geïnteresseerde Nederlanders. Omdat veranderingen in bestaande kerken vaak veel moeite kosten en soms onhaalbaar blijken, is gemeentestichting voor steeds meer kerkgenootschappen en kerken een serieuze optie. Het is nog lang niet overal benoemd, maar contextualisatie is dan hét aandachtspunt. Ik definieer contextualisatie als de dialectische verhouding tussen een context en het evangelie, waarbij context en evangelie op elkaar inwerken en het evangelie uiteindelijk concreet vorm krijgt in een lokale geloofsgemeenschap, een kerk. In dit onderzoek staat daarom de vraag centraal: “Wat is de aard en omvang van christelijke gemeentestichting in Nederland en wat is de rol van contextualisatie daarbij?” Voor een uitgebreidere toelichting en verantwoording verwijs ik naar het volledige onderzoeksverslag met als titel ‘Nieuwe kerken in een nieuwe context’.¹

2. Definities en methodologie

Het onderzoek naar gemeentestichting liep van juni 2007 tot mei 2008. De aanleiding was de afronding van mijn theologiastudie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, al leefde bij mij de belangstelling voor gemeentestichting al langer. In deze paragraaf sta ik kort stil bij de gehanteerde definities, de afbakening van het onderzoek en de methodologie.

Definitie gemeentestichting

Gemeenstichting was tot voor kort vooral een onderwerp binnen de missiologie, al krijgt het fenomeen momenteel breder aandacht. In Nederland duiden termen als kerkplanting, gemeentevorming, kerkstichting, ecclesiogenese

en gemeenschapsvorming veelal op hetzelfde fenomeen. De woorden ‘kerk’ en ‘gemeente’ gebruik ik als synoniemen, al hanteer ik in dit onderzoek wel consequent de term ‘gemeentestichting’, omdat deze term het breedst wordt gebruikt en herkend. Ik definieer gemeentestichting als het voorbereiden en uitvoeren van activiteiten – in welke vorm dan ook – die als doel hebben een nieuwe, zelfstandige, christelijke geloofsgemeenschap te doen ontstaan. Deze definitie spreekt van het doel zelfstandig te worden; merk daarbij op dat in deze definitie het doel belangrijker is dan de feitelijke staat van een initiatief. Van zelfstandigheid hoeft dus nog geen sprake te zijn om een initiatief toch al als gemeentestichting aan te merken.

Definitie contextualisatie

Ook het thema contextualisatie heeft met name binnen de missiologie aandacht gekregen. In vroeger jaren werd veelal gesproken over inculturatie of indigenisatie. Ook werd en wordt de term incarnatie regelmatig gebruikt. Al deze termen zijn nauw verwant aan contextualisatie. De definities van het begrip contextualisatie lopen sterk uiteen, al draait het altijd om de verhouding tussen de cultuur of context enerzijds en de kerk of het evangelie anderzijds. Daarbij doemt met name de vraag op of wij als mensen een bovendcultureel en objectief evangelie kennen, waarvan we alleen de vorm hoeven aan te passen, of dat we als mensen een bescheidener rol vervullen, waarbij we in elke context deels weer opnieuw ontdekken wat het evangelie wil zeggen. Het moge duidelijk zijn dat postmoderne filosofische inzichten veelal leiden tot een bescheidener opvatting over de kenbaarheid van de waarheid die mensen in het evangelie is geopenbaard. In dit onderzoek definieer ik, zoals eerder aangegeven, contextualisatie als de dialectische verhouding tussen een context en het evangelie, waarbij context en evangelie op elkaar inwerken en het evangelie concreet vorm krijgt in een lokale geloofsgemeenschap, een kerk. De wisselwerking tussen context en evangelie heeft daarbij invloed op de vorm én op de inhoud van het kerk-zijn.

Als we in het kader van contextualisatie spreken over het belang van de context, dan zijn binnen het begrip ‘context’ verschillende elementen te onderscheiden (Bevans 2002, 4-7):

1. Ervaringen van een persoon of groep

Ervaringen van personen en groepen zijn onderdeel van de context. Het gaat dan bijvoorbeeld om successen en mislukkingen. Deze spelen ook op het niveau van groepen, denk daarbij bijvoorbeeld aan de Tweede Wereldoorlog, de aanslagen van

11 september en de inval in Irak. Al deze ervaringen zijn onderdeel van de context en beïnvloeden de wijze waarop kerken functioneren. Zo is het goed denkbaar dat het terrorisme van extremistische moslims maakt dat kerken op lokaal niveau minder bereid zijn om met andersdenkenden samen te werken.

2. *Cultuur*

Met cultuur wordt bedoeld op het systeem van ideeën en beelden – vaak symbolisch geuit – waardoor mensen hun kennis over en houding tegenover het leven kunnen communiceren, bestendigen en doorgeven. Taal en muziek zijn daar onderdelen daarvan. Dat werkt door in de wijze van kerk zijn. Zo is Frans Bauer populair in volkswijken, wat ertoe heeft geleid dat bij gemeentestichtingsinitiatieven in dergelijke wijken geestelijke teksten worden gezongen op de melodie van zijn muziek.

3. *Sociale omstandigheden*

Bij sociale omstandigheden gaat het om de sociale omstandigheden en eigenschappen die een persoon of groep mensen in het leven heeft. Denk aan omstandigheden als rijkdom en armoede, blank of kleurling, man of vrouw, machtig of machteloos.

4. *Sociale veranderingen*

Bij sociale veranderingen gaat het om veranderingen in de manier waarop een samenleving functioneert. Ook de opkomst van het postmodernisme is een sociale verandering. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid schetst iets van de gevolgen van het postmodernisme: “Al enige tijd ontwikkelt de religiositeit van de Nederlanders zich van vaststaande antwoorden naar open vragen. Anders geformuleerd: van pauselijke encyclieken of de Heidelbergse Catechismus naar zoekgedrag en een ontvankelijkheid voor het waardevolle in allerlei uiteenlopende godsdienstige tradities. Daarbij is de toetssteen in sterke mate de ervaringsdimensie, het zelf geraakt worden.” (Van de Donk, Jonkers, Kronjee & Plum 2006, 156-157).

In het verlengde van de postmoderne omslag die de samenleving doormaakt, wordt ook binnen de theologie steeds duidelijker dat mensen niet beschikken over een objectieve, absolute waarheid, maar dat de context medebepalend is voor de theologische modellen die mensen hanteren. Mensen beschikken niet over de waarheid zelf, maar hebben een beeld dat de waarheid benadert en dat beeld is mede gevormd door de context. Bevans stelt dan ook dat naast de twee traditionele *loci* van de theologie (schrift en traditie) er een derde *locus theologicus* is: de context. Deze derde locus is niet zozeer een neutrale toevoeging aan de eerdere twee, maar heeft invloed op het geheel van de theologie, ook

op de benadering van schrift en traditie: “When we recognize the importance of context for theology, we are also acknowledging the absolute importance of context for the development of both scripture and tradition. The writings of scripture and the content, practices, and feel of tradition did not simply fall from the sky. [...] We can say, then, that doing theology contextually means doing theology in a way that takes into account two things. First, it takes into account the faith experience of the past that is recorded in scriptures and kept alive, preserved, defended – and perhaps even neglected or suppressed – in tradition. [...] Second, contextual theology takes into account the experience of the present, the context.” (Bevans 2002, 4)

Als contextualisatie inderdaad zo belangrijk is bij gemeentestichting, waarom dan? Vanuit theologisch oogpunt is contextualisatie allereerst van belang om te vermijden dat het geloof en het leven twee gescheiden werelden zijn. Dat zou ertoe leiden dat religieuze overtuigingen los komen te staan van de praktijk van het leven. De bekende missioloog Bosch steekt dit nog wat fundamenteel in en stelt dat contextualisatie de bevestiging is van het feit dat God oog heeft voor de wereld: “Mission as contextualization is an affirmation that God has turned toward the world. [...] The historical world situation is not merely an exterior condition for the church’s mission; rather, it ought to be incorporated as a constitutive element into our understanding of mission, its aim and its organization.” (Bosch 1991, 426).

Historisch gezien is er ook alle reden om aandacht aan contextualisatie te geven. Zending zonder contextgevoeligheid is te vaak ontmaskerd als machtsmisbruik en cultuurimperialisme. In het verleden kreeg theologie die binnen een Westerse context was ontwikkeld in feite dezelfde status als het evangelie zelf en werden zowel theologie als de Westerse cultuur in een *package deal* geëxporteerd naar andere continenten. Dat resulteerde dan in bakstenen gebouwen in het hart van de jungle, waarbij op een orgel liederen werden begeleid.

Ook praktisch gezien zijn er goede redenen voor contextualisatie. Ondermeer omdat contextualisatie de effectiviteit van zending vergroot. Een boodschap komt beter voor het voetlicht als deze wordt uitgedrukt op een wijze die past bij het soort mensen waarmee gecommuniceerd wordt.

Tot slot brengt inzicht in contextualisatie bewustwording van de contextverbondenheid van veel theologie en praktijken met zich mee. Bezien vanuit een andere context verliezen veel denkpatronen, gewoontes en veronderstellingen hun vanzelfsprekendheid; leer je kritisch te kijken naar je eigen context en ontdek je daardoor nieuwe aspecten van het evangelie.

Afbakening

Mede gezien de beperkte tijd en middelen die bij een afstudeeronderzoek beschikbaar zijn, moest het onderzoeksveld afgebakend worden. Dat is op vijf punten gebeurd. Allereerst beperkt dit onderzoek zich tot gemeenschappen die zichzelf als christelijk zien. De tweede afbakening betreft het feit dat alleen initiatieven vanaf 1990 in ogenschouw worden genomen. Een derde afbakening is dat fusies van twee kerken tot één 'nieuwe' kerk binnen dit onderzoek niet worden beschouwd als gemeentestichting. Een vierde afbakening is dat gemeentestichting die eerst en vooral is gericht op mensen met een specifieke allochtone achtergrond niet binnen het kader van dit onderzoek valt, migrantenkerken blijven dus buiten beschouwing. Als vijfde afbakening: initiatieven waarbij een conflict de belangrijkste motivering vormt om vanuit een bestaande geloofsgemeenschap een nieuwe kerk te starten, worden niet aangemerkt als gemeentestichting. Wél binnen de afbakening vallen kerken die zich splitsen omdat het aantal bezoekers niet meer in het gebouw past en daarom een nieuwe, zelfstandige gemeente starten.

Methodologie inventarisatie

Het komen tot een zo volledig mogelijke inventarisatie van gemeentestichtingen in Nederland was een grote uitdaging. Middels vijf methoden heb ik getracht te komen tot een zo compleet mogelijk overzicht. Allereerst heb ik tweemaal een persbericht gepubliceerd met een oproep te reageren als men wist van een initiatief tot gemeentestichting. Deze berichten zijn door heel wat media overgenomen, met vele reacties via een website tot gevolg. Ten tweede worden in de Nederlandse literatuur regelmatig gemeentestichtingsprojecten genoemd, deze projecten zijn ook in de inventarisatie opgenomen. Daarnaast heb ik contact gehad met een twintigtal kerkgenootschappen, om meer zicht te krijgen op waar gemeentestichting heeft plaatsgevonden. Als vierde is de inventarisatie mede tot stand gekomen via persoonlijke contacten. Tot slot heb ik tijdens een tweetal symposia over dit thema gekeken of er gemeentestichtingsprojecten aan de orde kwamen die nog niet waren opgenomen in de inventarisatie.

Methodologie verdiepend onderzoek

Door middel van de beschreven inventarisatie is een overzicht van gemeentestichtingsprojecten gemaakt. Bij een deel van de gevonden initiatieven bleek het mogelijk een e-mailadres te achterhalen. Deze e-mailadressen zijn gebruikt om mensen een uitnodiging te sturen voor het invullen van een internetenquête.

Mede omdat er in Nederland nog weinig onderzoek is gedaan naar wat er feitelijk speelt rond gemeentestichting, is dit onderzoek (zowel het verzamelen van initiatieven als de enquête) inventariserend van aard. Daarbij biedt een enquête bij eenzelfde inspanning meer mogelijkheden voor een breed overzicht dan bijvoorbeeld interviews. Op deze wijze kon in korte tijd meer informatie verkregen worden over de aard en omvang van de initiatieven en over de attitude van gemeentestichters rond contextualisatie. Een internetenquête kent wel beperkingen wat betreft de complexiteit van de vragen die gesteld kunnen worden en de diepgang. Mede daardoor is een enquête niet het optimale instrument om vast te stellen vanuit welk theologisch kader mensen werken en hoe precies met contextualisatie wordt omgegaan. Dit onderzoek is op het gebied van contextualisatie dan ook eerder een poging om een globale indruk te krijgen van een breed geheel, dan om nauwkeurig vast te stellen wat de stand van zaken ergens ter plaatse is.

3. Resultaten inventarisatie

Bij de inventarisatie zijn bijna 300 initiatieven tot gemeentestichting gevonden. Uit de resultaten van de enquête, uit websites en andere informatie bleek dat een deel van deze initiatieven niet binnen de afbakening van het onderzoek viel, ondermeer omdat het startjaar voor 1990 lag of omdat men zich richtte op een specifieke allochtone doelgroep. Daardoor resteren er binnen het onderzoek 281 initiatieven.

Spreiding initiatieven over de provincies

De spreiding van de initiatieven tot gemeentestichting over Nederland blijkt niet gelijkmatig te zijn. In Zuid-Holland zijn zeventig initiatieven gevonden en in Zeeland slechts vijf.

Aantal gemeentestichtingen per provincie:	
Zuid-Holland	70
Utrecht	45
Noord-Holland	41
Gelderland	39
Brabant	21
Overijssel	16
Flevoland	11
Drenthe	9
Friesland	9
Limburg	8
Groningen	7
Zeeland	5
Totaal	281

Deels valt de spreiding te verklaren uit de bevolkingsdichtheid: in gebieden waar veel mensen wonen is het waarschijnlijker dat er mensen zijn die een nieuwe gemeente stichten. Echter niet alle spreiding valt hiermee samen. Als het aantal gemeentestichtingen per provincie wordt gerelateerd aan de bevolkingsdichtheid per provincie, dan geeft dat een ander beeld dan de absolute aantallen. In Limburg resulteert dat in 142.000 personen per gestichte gemeente en in Brabant in 115.000 personen; het aantal gemeentestichtingen per hoofd van de bevolking is in deze provincies het laagst. In Utrecht en Flevoland hebben de meeste gemeentestichtingen per hoofd van de bevolking plaatsgevonden (bijna zes maal meer dan in Limburg).

Aantal personen per initiatief tot gemeentestichting:	
Utrecht	26.000
Flevoland	33.000
Zuid-Holland	49.000
Gelderland	51.000
Drenthe	54.000
Noord-Holland	63.000
Overijssel	69.000
Friesland	71.000
Zeeland	76.000
Groningen	82.000
Brabant	115.000
Limburg	142.000

Spreiding initiatieven over steden

In de vier grote steden woont circa 12% van de Nederlandse bevolking, niettemin vond 26% van de gemeentestichtingen plaats in deze steden. Dit varieert van 23 initiatieven in Amsterdam tot 14 in Rotterdam. In Utrecht vond ik 20 initiatieven en in Den Haag 17. Daarnaast vond ik veel initiatieven in Amersfoort (13), rond Almere (7), in Apeldoorn (6) en in Barneveld (6).

4. Resultaten internetenquête

Ter verdieping van de inventarisatie rond gemeentestichting is een internetenquête ingezet. In totaal zijn 119 vragenlijsten ingevuld geretourneerd, een respons van 52% ten opzichte van het aantal uitnodigingen. Na een controle waarin is gekeken of deze initiatieven ook binnen de afbakening van het onderzoek vielen, is bij de analyse gewerkt met 115 vragenlijsten.

Representativiteit en betrouwbaarheid

Strikt genomen valt niet vast te stellen in hoeverre de uitkomsten van dit onderzoek representatief zijn voor gemeentestichtingen in Nederland. Er is geen zekere kennis over het totale aantal gemeentestichtingen, waardoor de kenmerken van de respondenten noch de antwoorden zijn te vergelijken met gegevens van de totale populatie. Daar staat tegenover dat het aantal ingevulde enquêtes vrij groot is, evenals het responspercentage. Er is ook geen steekproef gedaan, maar aan zoveel mogelijk initiatieven is een uitnodiging tot deelname aan de enquête verstuurd. De uitkomsten van dit onderzoek kunnen daarom waarschijnlijk worden gezien als een redelijk goede indicatie wat betreft gemeentestichting in Nederland.

Respondenten

In de internetenquête was een aantal vragen opgenomen om een beeld te krijgen van de respondenten. Hieruit bleek dat 94% van de respondenten man was. De grootste groep was 30 tot 39 jaar, circa 37% van alle respondenten. Er hebben bijna geen respondenten jonger dan 20 of ouder dan 59 aan de enquête meegewerkt. Van de respondenten maakte 86% in de eerste twee jaren deel uit van de startgroep van het initiatief; dat is een positieve indicatie voor de betrouwbaarheid van de antwoorden.

Omvang en samenstelling van de startgroep

Met de startgroep wordt bedoeld op de mensen die in de beginfase betrokken zijn geweest bij het gemeentestichtingsproject en voor langere tijd een

behoorlijke bijdrage leveren. Blijkens de resultaten varieert de omvang van de startgroep sterk. Zo werkt 34% van de initiatieven met een startgroep van 6 tot 10 mensen. In 29% van de gevallen werkt men met 5 mensen of minder en bij 37% werkt men met een groep van meer dan 10 mensen. Door 7 respondenten (6%) wordt een startgroep gemeld bestaande uit meer dan 50 personen, met een groep van 130 mensen als absolute uitschieter. Zeker in deze laatste gevallen kan de vraag gesteld worden of het begrip 'startgroep' daarop nog wel van toepassing is. Een betere definitie had mogelijk aan eenduidiger resultaten kunnen bijdragen.

In de internetenquête is gevraagd of er binnen de startgroep mensen waren die ofwel een theologische opleiding hadden afgerond ofwel mensen die bij de start deze opleiding volgden en later hebben afgerond. In 30% van de startgroepen is er iemand met een theologische opleiding op universitair niveau. Voor theologische opleidingen op HBO-niveau is dat 41%. Bij 29% van de initiatieven maakt meer dan één theoloog deel uit van de startgroep. Gezien de opleidingseisen die veel kerken stellen aan mensen die een kerk leiden, is het opvallend dat bij 43% van de startgroepen niemand een theologische opleiding heeft afgerond.

Van alle startgroepleden is circa 43% een vrouw. In 4% van de gevallen maakt geen enkele vrouw deel uit van de startgroep en in 64% van de gevallen bestaat de helft of meer van de startgroep uit vrouwen. Tegen deze achtergrond is het verbazingwekkend dat 94% van de respondenten van de enquête man is. Dit komt waarschijnlijk doordat – gezien de kerkelijke traditie op dit vlak – mannen vaker een leidende rol zullen hebben dan vrouwen en derhalve eerder als contactpersoon voor dit onderzoek zullen optreden.

De meeste startgroepleden (circa 27%) zijn tussen de 30 en 39 jaar. Circa 23% is 20 tot 29 jaar en 18% is 40 tot 49 jaar. Opvallend is dat 17% van alle betrokkenen jonger is dan 20 jaar. Dat wijst op een behoorlijke bijdrage van jonge mensen. Het aandeel ouderen is bijzonder klein, slechts 4% van de startgroepleden is 60 jaar of ouder.

Bij 53% van alle startgroepen is er niemand die door salaris of giften (geheel of gedeeltelijk) is vrijgesteld om zich op het gemeentestichtingsproject te kunnen richten. In 30% van de gevallen is er één persoon geheel of gedeeltelijk vrijgesteld en in 17% van de gevallen meer dan één persoon. Bij één gemeente zijn 12 personen geheel of gedeeltelijk vrijgesteld.

Motivering van gemeentestichting

Het bereiken van niet-christenen met het evangelie blijkt het belangrijkste motief voor gemeentestichting. Zo'n 93% geeft aan dat dit een belangrijk of zeer belangrijk motief was.

Het aandacht geven aan geloofsovertuigingen en -praktijken die weinig aandacht krijgen in andere gemeentes volgt als tweede belangrijke motief met 44%. Daarbij is opvallend dat tegelijkertijd 67% van de respondenten vernieuwing van bestaande kerken onbelangrijk of totaal onbelangrijk vindt. Dit duidt erop dat bijna de helft van de gemeentestichters niet tevreden is met bestaande kerkelijke praktijken, maar dat veel van hen tegelijk weinig ruimte meer ervaren om in bestaande kerken veranderingen te realiseren. Het stimuleren van bestaande kerken tot nieuwe praktijken is nauwelijks onderdeel van de focus van gemeentestichters. Ook het bijdragen aan een leefbare, rechtvaardige samenleving speelt geen prominente rol. Van de respondenten geeft 31% aan dit onbelangrijk of totaal onbelangrijk te vinden, een derde is neutraal en de rest vindt het wel van belang.

Kerken en stromingen

In de internetenquête is gevraagd tot welke kerk of stroming een initiatief zichzelf rekent. Hierbij is uitgegaan van de indeling die de WRR hanteert, waarvan zowel specifieke kerkgenootschappen als meer algemene stromingen onderdeel zijn. Van de 115 respondenten geeft 57% aan dat het gemeentestichtingsinitiatief behoort tot de evangelische en pinksterkerken. Circa 21% rekent zich niet tot een van de stromingen die in de enquête genoemd wordt. Zo'n 10% rekent zich tot de orthodox gereformeerde kerken en eveneens 10% rekent zich tot de Protestantse Kerk in Nederland. Zo'n 2% rekent zich tot de bevindelijk gereformeerde kerken.

Van de 21% die zich niet tot een van de genoemde stromingen rekent, blijkt bij een andere vraag dat 6 initiatieven toch aan evangelische en pinksterkerken te relateren zijn. Dat brengt het aandeel evangelische en pinksterkerken richting de 60%. Daarnaast gaat het in deze 'restcategorie' om initiatieven van de Zevende Dags Adventisten (3), initiatieven verbonden met de Kerk van de Nazereer (2) en een beperkt aantal initiatieven dat inderdaad niet aan een specifieke kerk of één van de stromingen te relateren valt.

Er zijn geen respondenten die hun initiatief rekenen tot een vrijzinnige stroming of de Rooms-Katholieke Kerk. Wel bleek tijdens de inventarisatie dat de Rooms-Katholieke Kerk een aantal initiatieven tot gemeentestichting heeft ondersteund, onder andere in Amsterdam-IJburg en in Amersfoort. Veelal

is de samenwerking enkele jaren later beëindigd. Hierbij moet ik opmerken dat uit het nagenoeg ontbreken van Rooms-Katholieke initiatieven in deze inventarisatie niet mag worden afgeleid dat er binnen deze kerk geen nieuwe initiatieven worden ontplooid. In 2005 heeft KASKI een rapport gepubliceerd over *Small Christian Communities* (SCC) binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Deze SCC's zijn door KASKI gedefinieerd als 'kleine groepen (8-15 mensen) die op een of andere manier een binding hebben met de Rooms-Katholieke Kerk en die regelmatig bij elkaar komen om te bidden en het geloof met elkaar te delen'. Er bleken er meer dan 800 te zijn in Nederland. Veel van deze SCC's zullen in de praktijk evenveel op een kerk lijken als bijvoorbeeld huisgemeenten. Dat deze SCC's binnen de Rooms-Katholieke Kerk toch niet als zelfstandige nieuwe initiatieven worden gezien, zal samenhangen met het feit dat onafhankelijkheid een onbelangrijker waarde is in het relatief hiërarchische Rooms-Katholieke kerksysteem.

Doelgroepen en bereik van gemeentestichting

De gestichte gemeentes bereiken gemiddeld 142 mensen per gemeente. Met het bereik doel ik op mensen die minimaal eens per maand een activiteit van de gemeente bezoeken (bijvoorbeeld een eredienst, huissamenkomst, kring of buurtmiddag). Als deze resultaten geëxtrapoleerd worden naar alle 281 gevonden initiatieven, betekent dat dat alle initiatieven samen een totaalbereik hebben van bijna 40.000 mensen. Dat is minder dan 0,3% van de totale Nederlandse bevolking.

Circa 21% van de gevonden gemeentes bereikt minder dan 25 mensen per maand. Het gaat dan om zeer kleine gemeentes. Circa 43% bereikt maandelijks 100 mensen of meer. De 15 grootste kerken bevinden zich in Amersfoort (3), Apeldoorn (2), Rotterdam (2), Gouda, Barneveld, Amsterdam, Sleeuwijk, Hilversum, Voorthuizen, Ede en Alphen aan de Rijn. Het bereik van deze gemeentes varieert tussen de 280 en 1000 mensen. Twee van deze gemeentes zijn van bevindelijk gereformeerde signatuur, de overigen zijn voornamelijk te rekenen tot de evangelische en pinksterkerken. Opvallend is dat van deze 15 grootste gemeentes zich er 8 rond de Veluwe bevinden en dat het vaak om middelgrote steden gaat.

Problemen bij gemeentestichting

Uit de antwoorden blijkt dat respondenten het vinden van goede mensen ervaren als het grootste probleem bij gemeentestichting. Meer specifiek gaat het dan om mensen met voldoende tijd, kwaliteit, toewijding en geestelijke volwassenheid. Dit spitste zich voornamelijk toe op het leiderschap, maar het

speelde ook voor de muziek en het kinderwerk. Voor de leiders blijkt met name het combineren van gezin, werk en gemeentestichting een dilemma te zijn. Over het vinden van mensen met voldoende tijd en kwaliteit werden totaal ruim 50 opmerkingen gemaakt.

Het in teamverband komen tot een visie, het bewaren van de eenheid daarbij en het maken van theologische en praktische keuzes over dingen als muziek, rolverdeling, doop en avondmaal blijken ook vaak als problematisch te worden ervaren.

Spreiding van initiatieven over de jaren

Dit onderzoek richt zich, zoals gezegd, op gemeentestichting vanaf 1990 tot half 2008, totaal ruim 18 jaar. Als de 281 gevonden initiatieven gelijkmatig over de jaren gestart zouden zijn, zouden dat gemiddeld circa 15 initiatieven per jaar zijn. Dat blijkt niet het geval als naar de beschikbare gegevens wordt gekeken. Van 213 van de 281 initiatieven was het startjaar bekend, zo blijkt uit gegevens uit de enquête of uit overige informatie, bijvoorbeeld van websites of van mensen die een initiatief aanmeldten voor de inventarisatie. In het aantal gemeentestichtingsinitiatieven per jaar zitten flinke schommelingen, waardoor het niet gerechtvaardigd lijkt om harde conclusies te verbinden aan deze gegevens. Als er al sprake is van een trend in het aantal gestichte gemeentes per jaar, lijkt die een stijgende te zijn, met name vanaf de millenniumwisseling. Zo'n 72% van de gevonden gemeentestichtingsinitiatieven is na 1999 gestart. Bij deze mogelijke trend valt wel een kanttekening te maken: het lijkt aannemelijk dat naarmate we verder teruggaan in de tijd, het onwaarschijnlijker is dat gemeentestichtingsinitiatieven gevonden worden. Een gemeente die meer dan 15 jaar geleden gestart is, zal zichzelf minder snel met gemeentestichting associëren en symposia daarover bezoeken dan een gemeente die drie jaar geleden gestart is. De stijgende trend in het aantal gemeentes dat per jaar gesticht wordt, hoeft dan ook niet zozeer een weergave te zijn van de werkelijkheid, maar heeft wellicht ook te maken met het feit dat oudere initiatieven zich minder snel zullen hebben aangemeld voor dit onderzoek.

Contextualisatie

De uitkomsten van de internetenquête geven indicaties dat er in de praktijk bij veel gemeentestichters sprake is van een wat passieve praktijk op het vlak van contextualisatie. Slechts 22% van de gemeentestichters deed veel contextonderzoek en slechts de helft van de gemeentestichtingen heeft een specifieke doelgroep op het oog. Uit de enquête bleek ook dat de meeste gemeentestichters (81%) een wat conservatieve houding hebben ten opzicht van contextualisatie.

5. Conclusies

In dit onderzoek staat de vraag centraal: “Wat is de aard en omvang van christelijke gemeentestichting in Nederland en wat is de rol van contextualisatie daarbij?” Allereerst valt vast te stellen dat het fenomeen gemeentestichting een geschiedenis heeft waarbij ook in de afgelopen 18 jaar sprake is geweest van flinke – en mogelijk zelfs groeiende – activiteit. Binnen dit onderzoek zijn 281 initiatieven tot gemeentestichting gevonden. Daarbij blijkt dat deze initiatieven met name vanuit de orthodoxe hoek vorm krijgen: bijna 60% van de initiatieven valt te rekenen tot de evangelische en pinksterkerken.

Wat betreft contextualisatie geeft het onderzoek indicaties dat die niet de aandacht krijgt die vanuit de missiologie als noodzakelijk wordt gezien. Daarbij lijkt er bij gemeentestichters ook sprake te zijn van een wat conservatieve attitude. In de navolgende alinea’s ga ik dieper in op deze conclusies, de consequenties en de onderliggende dynamiek.

Aantal gevonden initiatieven

Er zijn geen gegevens beschikbaar om te verifiëren hoe compleet deze inventarisatie is, al ligt voor de hand dat het totale aantal gemeentestichtingen hoger zal liggen dan de 281 initiatieven die binnen dit onderzoek zijn gevonden. Daarvoor zijn in ieder geval twee redenen. Allereerst zijn er ongetwijfeld gemeentes van na 1990 die niet zijn gevonden binnen dit onderzoek, bijvoorbeeld omdat ze niet zijn aangesloten bij een van de benaderde kerkgenootschappen en ook het persbericht niet hebben opgemerkt. Daarnaast zullen er in de afgelopen 18 jaar gemeentes zijn gesticht die na een aantal jaren weer moesten stoppen. Deze initiatieven zijn veelal lastig traceerbaar. Daarbij is het goed denkbaar dat mensen er niet trots op zijn als een initiatief tot gemeentestichting niet slaagt en dat ze er daarom geen behoefte aan hebben om deze initiatieven actief te melden voor een onderzoek.

Binnen dit onderzoek zijn 281 initiatieven tot gemeentestichting gevonden. Een getal tussen de 300 en 500 lijkt een realistische schatting voor het werkelijke aantal gemeentestichtingen in Nederland in de afgelopen 18 jaar. Bovenop deze 300 tot 500 initiatieven tot gemeentestichting komt nog een flink aantal migrantenkerken; in aantal waarschijnlijk zelfs groter dan het aantal ‘autochtone’ initiatieven.

Ombuiging van de kerkverlating?

Het bereik van alle gevonden ‘autochtone’ initiatieven is circa 40.000 mensen. Dat is minder dan 0,3% van de Nederlandse bevolking. Om dit in perspectief

te zetten, volstaat het te noemen dat het kerkbezoek bij de Rooms-Katholieke kerken in Nederland jaarlijks al met bijna 20.000 mensen daalt (bron: KASKI). Bij de PKN zou in 2007 sprake zijn van een daling met 60.000 leden (bron: dagblad *Trouw*, dat zich baseert op cijfers van de SMRA in Delft). Vooralsnog heeft gemeentestichting bij lange na niet de omvang om de trend van kerkverlating om te buigen.

Vernieuwing bestaande kerken

Vernieuwing van bestaande kerken speelt bij veel gemeentestichters geen motiverende rol. Dat kan erop duiden dat vernieuwing überhaupt niet als een speerpunt wordt gezien, ook niet binnen de gemeentestichtingsinitiatieven zelf. Het lijkt er in ieder geval op te duiden dat er geen sprake is van een 'mixed economy', zoals het streven is bij het Engelse project *Fresh Expressions*, waarbij bestaande en nieuwe kerken van elkaar leren en elkaar versterken. De ideaalbeelden uit de literatuur zijn op dit vlak niet herkenbaar in de praktijk.

Gemeentestichting heeft veel plaatsgevonden vanuit evangelische en pinksterkerken; ook dit kan er oorzaak van zijn dat er weinig oog is voor onderling leren en het beïnvloeden van bestaande kerken, omdat juist bij deze kerken sprake is van organisatorische versplintering en kerkgenootschappen er vaak een beperkte rol spelen.

Contextualisatie

Nederland is onderhevig aan een aantal fundamentele veranderingen en kent steeds meer diversiteit. De spanningsvelden tussen context, evangelie en kerk worden daardoor steeds meer gevoeld. Gemeentestichting biedt daarmee meer ruimte om nieuwe vormen te ontwikkelen dan vaak binnen bestaande kerken mogelijk is. Contextualisatie lijkt daarom bij gemeentestichting, zowel vanuit historisch oogpunt, als vanuit theologisch en praktisch oogpunt van groot belang. Toch geeft mijn onderzoek indicaties dat er in de praktijk bij veel gemeentestichters sprake is van een wat passieve praktijk en conservatieve houding op het vlak van contextualisatie. Gezien de veranderingen waaraan Nederland onderhevig is en de grote diversiteit binnen ons land, is dat niet de meest aanbevelenswaardige benadering. Tegen die achtergrond is het ook onwaarschijnlijk dat gemeentestichters erin zullen slagen een brug te slaan tussen de belevingswereld van kerken en onkerkelijken, ondanks de brede belangstelling in Nederland voor spiritualiteit.

Missionair?

Rond de Veluwe speelt een bijzondere dynamiek rond gemeentestichting. In Amersfoort, Apeldoorn en Barneveld vindt opmerkelijk veel gemeentestichting plaats. Ook valt op dat van de 15 gemeentes met het grootste aantal bezoekers, zich er 8 rond de Veluwe bevinden. De Veluwe staat bekend als relatief christelijke regio. Dit gegeven roept dan ook de vraag op of er daadwerkelijk sprake is van het bereiken van niet-christenen en een missionaire insteek. Is er niet vooral sprake van 'overloop' uit andere kerken?

Er zijn meer indicaties dat de missionaire motivatie bij gemeentestichting zich niet consequent doorvertaalt naar de praktijk. Zo hebben de vraagstukken die worden ervaren als de grootste problemen in het proces van gemeentestichting maar heel beperkt een relatie met missionaire vraagstukken. Het lijkt veeleer zo te zijn dat interne vraagstukken rond de mensen, de praktische organisatie en de invulling van de eredienst de aandacht opeisen. Daarnaast doet maar een zeer beperkt deel van alle initiatieven serieus onderzoek naar de omgeving en heeft minder dan de helft van de initiatieven een specifieke doelgroep op het oog. Gemeentestichters geven aan dat missionaire motieven erg belangrijk zijn bij gemeentestichting, maar de onderzoeksgegevens lijken dat enigszins te weerspreken.

Er zal meer onderzoek nodig zijn om met zekerheid te kunnen vaststellen of de missionaire motivatie zich inderdaad niet doorvertaalt naar de praktijk. Als dat inderdaad het geval blijkt te zijn, zijn er minimaal drie redenen denkbaar. Ofwel blijkt dat gemeentestichting dermate complex en veeleisend is, dat mensen weinig ruimte overhouden om naast de interne zaken ook aandacht te hebben voor missionaire vraagstukken en activiteiten; ofwel men heeft niet de kennis en kunde om de missionaire motivatie om te zetten naar een missionaire praktijk; ofwel de aangegeven missionaire motivatie voor gemeentestichting is niet meer dan een dekmantel voor andere beweegredenen.

Orthodoxie en gemeentestichting

Opvallend is dat gemeentestichting vooral plaatsvindt vanuit meer orthodoxe stromingen. Evangelicalen, pinksterchristenen en orthodox gereformeerden zijn relatief zwaar vertegenwoordigd onder de gemeentestichters. Daarentegen zijn nauwelijks gemeentestichtingen bekend vanuit vrijzinnige denominaties zoals de remonstranten. En ook vanuit de middenstroom van de PKN vindt niet veel gemeentestichting plaats. Mijn inschatting is dat er binnen de vrijzinnige denominaties en in de middenstromen niet voldoende missionair

elan aanwezig is om de sprong te wagen. Dat missionaire elan blijkt immers de grootste drijfveer van de huidige gemeentestichters. En daar waar orthodoxen de zekere overtuiging hebben dat de wereld gered moet worden en zij menen te weten hoe dat werkt, zijn vrijzinnigen er veelal minder van overtuigd dat zij precies weten wat de mensheid zal redden. Zij kiezen ervoor iedereen de ruimte te laten voor zijn eigen overtuiging.

Deze relatie tussen orthodoxie en gemeentestichting verklaart mogelijk ook waarom er relatief veel gemeentestichting op de Veluwe plaatsvindt en waarom dat juist daar resulteert in grote kerken. Rond de Veluwe zijn relatief veel orthodoxe gelovigen aanwezig om gemeentes te stichten. En daar vindt hun - veelal weinig contextuele aanpak - gehoor onder de lokale christenen. Gemeentestichters slagen er beter in om bestaande christenen te bereiken dan om mensen zonder kerkelijke achtergrond te verbinden met hun initiatieven. Ondanks de missionaire motieven van veel gemeentestichters lijken zij ook maar beperkt bereid te zijn om te verhuizen naar die gebieden in Nederland waar relatief weinig christenen zijn. En als ze dat doen, dan resulteert hun beperkt contextuele aanpak erin dat die gemeentes niet zoveel mensen trekken als op de *bible belt*.

Samenvattend: gemeentestichting vindt vooral plaats vanuit orthodox christelijke stromingen. Maar precies ook die orthodoxie maakt dat gemeentestichters minder snel bereid zijn hun overtuigingen en aanpak bij te stellen naar gelang de context dat vraagt. Dat maakt contextuele gemeentestichting tot een moeilijk vindbare combinatie. Te weinig orthodoxie maakt dat er weinig stimulans is tot het stichten van nieuwe gemeentes, teveel orthodoxie maakt dat er weinig bereidheid is tot een contextuele werkwijze.

Toch is daarmee niet alles gezegd. In het onderzoek blijken enkele recente initiatieven vanuit orthodox gereformeerde hoek een bovengemiddelde aandacht voor contextualisatie te hebben. Dat hangt mogelijk samen met het feit dat het opleidingsniveau bij initiatiefnemers uit deze hoek hoger is. Relatief veel leden van de startgroep volgden een theologische opleiding op universitair niveau. Een theologische opleiding stimuleert mensen tot hermeneutische voorzichtigheid, waardoor praktijken uit de bijbel niet zomaar worden getransporteerd naar het heden. En zo'n opleiding geeft een breed zicht op andere overtuigingen, waarmee eigen overtuigingen gerelativeerd kunnen worden. Bij orthodox gereformeerde kerken is een theologische opleiding vaker een vereiste dan bij veel evangelische kerken en pinksterkerken, die op dit vlak veelal geen eisen hebben. Hoewel de gereformeerde kerkstructuur

momenteel de nodige formele hobbels kent voordat er sprake van gemeentestichting kan zijn, maakt het vereiste opleidingsniveau wel dat er een grotere bereidheid ontstaat tot een contextuele aanpak.

Een orthodoxe achtergrond gecombineerd met een brede theologische opleiding lijkt daarmee vooral nog het beste uitgangspunt voor contextuele gemeentestichting. Daarbij valt er overigens nog het nodige te onderzoeken. Zo is er nog weinig bekend over de omgang met contextualisatie in de praktijk. De relatief oppervlakkige enquête binnen dit onderzoek geeft maar beperkt zicht op die praktijk. Casestudies naar de omgang met contextualisatie bij verschillende gemeentestichtingen zouden meer duidelijkheid kunnen geven. Gezien de prikkelende voorbeelden van contextualisatie die er inmiddels zijn, kan dat belangrijke inzichten opleveren.

Noten

- 1 Het volledige onderzoek kan als PDF vanaf www.emergingnetwork.nl/gemeentestichting worden gedownload. Het betreft een afstudeerscriptie theologie. Het onderzoek werd begeleid door dr. S. Stoppels en dr. S. Paas. Correspondentieadres: m.j.vellekoop@kabelfoon.nl.

Literatuur

- Becker, J. & De Hart, J. (2006),
Godsdienstige veranderingen in Nederland: verschuivingen in de binding met de kerken en de christelijke traditie, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Bevans, S.B. (2002),
Models of Contextual Theology, New York: Orbis.
- Bosch, D.J. (1991),
Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission, New York: Orbis.
- Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J. & Plum R.J.J.M. (red.) (2006),
Geloven in het publieke domein: verkenningen van een dubbele transformatie, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Grenz, S.J. & Franke, J.R. (2001),
Beyond Foundationalism: Shaping Theology in a Postmodern Context, Louisville: Westminster John Knox.

Kolm, G.J. van der (2001),

De verbeelding van de kerk: Op zoek naar een nieuw-missionaire ecclesiologie, Zoetermeer: Boekencentrum.

Mission Shaped Church: Church Planting and Fresh Expressions of Church in Changing Context (2004), London: Church House.

Noort, G., Paas, S., De Roest, H. & Stoppels, S. (2008)

Als een kerk opnieuw begint: Handboek voor missionaire gemeenschapsvorming, Zoetermeer: Boekencentrum.

Murray, S. (1998),

Church Planting: Laying Foundations, Carlisle: Paternoster.

Murray, S. (2004),

Post-Christendom: Church and Mission in a Strange new World, Carlisle: Paternoster

Schreiter, R.J. (1985),

Constructing Local Theologies, London: SCM.